

OD STABILITY KE ZMĚNĚ
KULTURNÍ VÝVOJ NA ÚZEMÍ
ASIE A AFRIKY

Lukáš Pecha (ed.)

FAKULTA FILOZOFRICKÁ
ZÁPADOCESKÉ
UNIVERZITY
V PLZNI

**OD STABILITY KE ZMĚNĚ
KULTURNÍ VÝVOJ NA ÚZEMÍ
ASIE A AFRIKY**

Katedra blízkovýchodních studií
Filozofická fakulta
Západočeské univerzity v Plzni

<https://doi.org/10.24132/ZCU.2020.06944>

Rok vydání: 2020

Předmluva

Publikace, nazvaná *Od stability ke změně. Kulturní vývoj na území Asie a Afriky*, je zaměřena na presentaci výsledků badatelských projektů, věnovaných výzkumu kulturních tradic rozličných regionů, především v oblasti střední a východní Asie (Egypt, Mesopotamie a starověký Přední východ, Sibiř, Střední Asie, Tíbet, Čína, Korea, Kambodža, Čína) během dlouhého časového úseku, sahajícího od starověku až do současné doby. Badatelé, kteří publikují výsledky svého zkoumání v tomto svazku, se zabývají především inovacemi, které jsou patrné ve vývoji jednotlivých kulturních okruhů a projevovaly se v různých sférách soudobého života – od ekonomiky až po náboženské představy. Stranou však nezůstala ani problematika vzájemných kontaktů mezi západním světem a asijskými civilisacemi. Příspěvky presentované v této knize si všímají nejen vztahů mezi Západem a Východem v historii, ale zkoumají rovněž složité aktuální otázky vzájemného soužití mezi muslimskou komunitou a většinovou společností v Evropě, které bezesporu představují mimořádně důležitý aspekt budoucího vývoje.

Jednotlivé příspěvky, které předkládáme v tomto svazku, byly presentovány na XIX. ročníku kolokvia Orientalia Antiqua Nova, které uspořádala Katedra blízkovýchodních studií Filozofické fakulty Západočeské univerzity v Plzni v dubnu 2019. Věříme, že výsledky výzkumů, které byly představeny na tomto setkání, se stanou vydatným zdrojem inspirace pro širokou zainteresovanou veřejnost a podnítí další spolupráci na dalších projektech, zasvěcených výzkumu starých asijských a afrických civilizací.

Lukáš Pecha
editor

OBSAH

Obsah

Marie Ondříčková

Trubky a rohy neboli nástroje retné ze starověkého Blízkého východu: nálezy, ikonografie, původ a funkce 1

Sergio Alivernini

The “Curse of Taxation” in an Early Mesopotamian Empire: an Overview 24

L'ubomír Podhorský

Is the End of the Middle Bronze Age in the Southern Levant Depicted in the Biblical Book of Joshua? 34

Martin Klapetek

Bremgartenfriedhof v Bernu jako příklad úspěšné integrace muslimů 53

Martin Hanker

Rituální předměty z lidských lebek v tradici tibetského buddhismu a jejich manuály 77

Petr Jandáček

Je nejoblíbenější tibetská verze Milaräpova životopisu (ミラレバの傳記) kouzelnou pohádkou (волшебная сказка)? 92

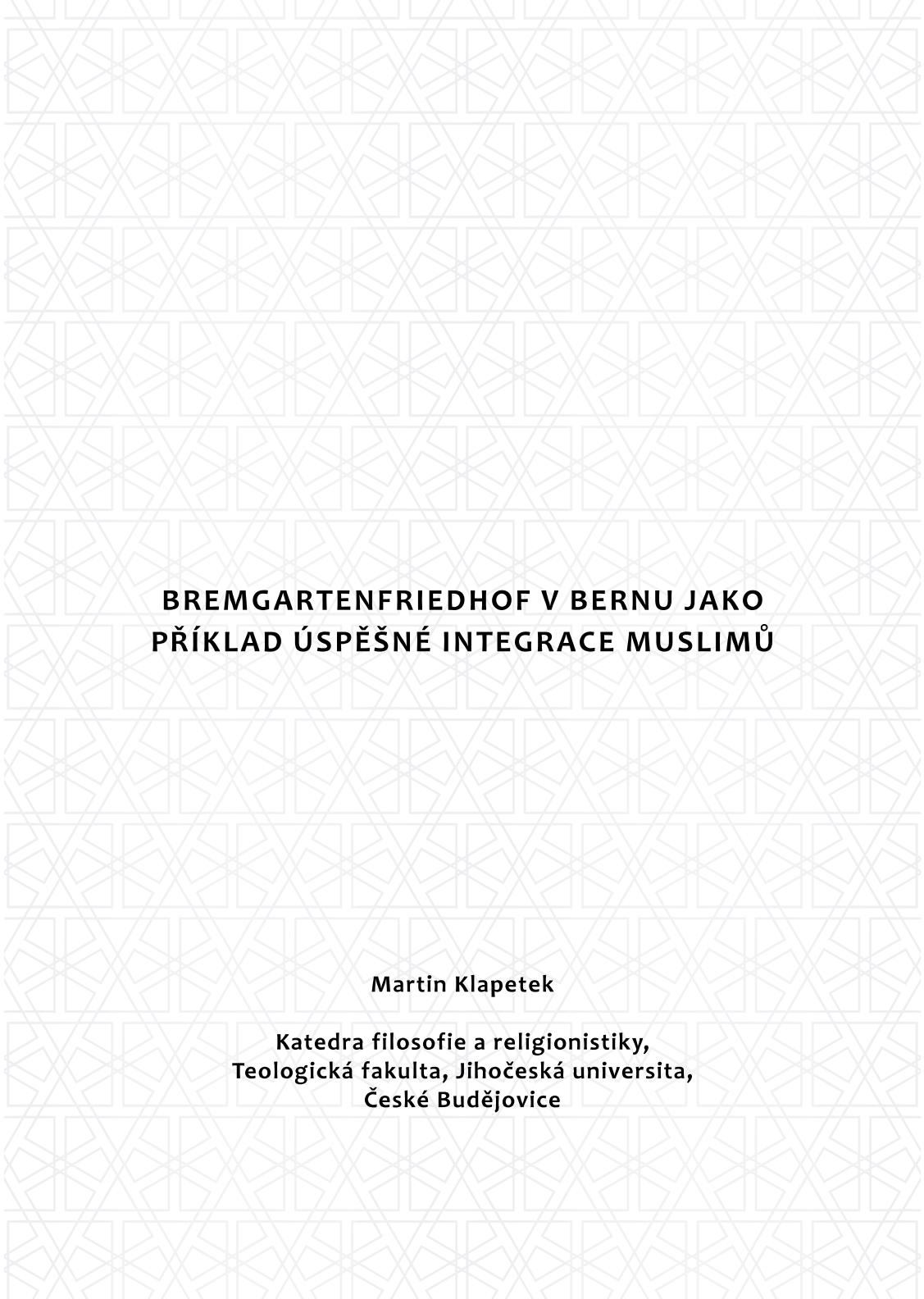
Ondřej Pivoda

Volání šamanského bubnu 105

Tomáš Retka

Příbuzenské systémy tádžických Pamírců v kontextu sociálních změn regionu 136

Jakub Maršálek	
Odkudpak ty mušle jsou? K původu mušlí kauri v Číně	
ve 3.–1. tis. př. n. l.	153
Vladimír Liščák	
... et ont monoie de cart [... a peníze mají papírové] Marco	
Polo a papírové peníze Mongolské řše	175
Štěpán Kuchlej	
Delfín a drak: Srovnání hinduistických a buddhistických	
aspektů transformace lidských bytostí a živočichů – příklad	
metamorfózy na dvou kambodžských mýtech	195
Lukáš Kubík	
Zákon a pořádek: Úvod do trestního práva království	
Čosón	206

BREMGARTENFRIEDHOF V BERNU JAKO PŘÍKLAD ÚSPĚŠNÉ INTEGRACE MUSLIMŮ

Martin Klapetek

**Katedra filosofie a religionistiky,
Teologická fakulta, Jihočeská univerzita,
České Budějovice**

Úvod

Islám ve Švýcarsku byl v posledních letech zajímavým tématem pro odborný výzkum i média. Pozornost se především věnovala budování minaretů jako součásti úpravy různorodých budov na mešity.¹ Obecně lze říci, že se jednalo o problematiku spojovanou s rozvojem organizovaného islámu. Podobně jako v dalších evropských státech i zde zastupují spolky jen část muslimů. Většina z nich chápe islám jako důležitou součást své kulturní identity. Současné bádání nabízí mnoho dalších témat, která přirozeně zahrnují celé spektrum vyznavačů islámu bez ohledu na jejich vztah k institucím. Jedním z nich je problematika realizace islámských předpisů spojených s posledními věcmi člověka ve většinově ne-muslimském prostředí.

Podobně jako v okolních zemích i ve Švýcarsku žije v současnosti už čtvrtá generace muslimů. Od počátku šedesátých let 20. století do Evropy přicházeli lidé za manuální prací a někteří z nich zde i později zůstali.² Příslušníci této první generace jsou již v seniorském věku. Jejich děti a vnuci už nepředpokládají návrat do původních vlastí svých předků. Staly se pro ně vyhledávanými destinacemi pro dovolenou a celoroční kulisou příležitostného vyprávění migrační historie rodiny. Z tohoto důvodu se problematika pokojné smrti, správného nakládání s tělem zemřelého, včasného pohřbu a podoby hrobu podle náboženských předpisů stává aktuálnější v rodinách s tureckým, arabským nebo bosenským kulturním zázemím. Téma je však potřeba sledovat ze správného úhlu ohledu. Pohřby muslimů z rodin s migrační historií přímo v západní Evropě jsou stále ještě okrajovou záležitostí. Naprostá většina zemřelých z první a druhé generace je transportována k pohřebním obřadům do zemí svého původu.³ Podobně jako v sousedních

¹ Baumann 2015, 91–112.

² Klapetek 2011, 170–171.

³ Strebel a Widmer 2008, 163, 166.

Obr. 01.

státech i ve Švýcarsku se jen pozvolna zvyšuje podíl zde pohřbených vyznavačů islámu. Představitelé významných muslimských spolků v Německu, Rakousku i Švýcarsku společně s odborníky na tuto problematiku se shodují v názoru, že realizace smutečních a pohřebních obřadů bezprostředně v západní Evropě je jedním z klíčových bodů integrace pozůstalých. Debata mezi organizovanými muslimy ve Švýcarsku navazuje na historické souvislosti vývoje této země od 19. století. V evropském kontextu se stává inspirací pro redefinici kulturních prvků předávaných v rodinách novým generacím v procesu integrace či asimilace.

V následujících odstavcích bude nejprve představena základní charakteristika badatelem zvolené lokality, kterou byl komunální Bremgartenfriedhof ve švýcarském Bernu. Dále budou

prezentovány výsledky terénního výzkumu trvalé úpravy hrobových míst s tím, že na dílčích námětech se bude sledovat případný vývoj probíhající v období ledna 2000 až června 2018. Klíčové charakteristiky současného stavu oddělení budou postupně srovnávány s již autorem zpracovaným německým a rakouským kontextem. V závěru textu bude prostor pro zobecnění výsledků a naznačení následujících kroků religionistického komparativního výzkumu. S ohledem na metodologické uchopení je text založen na analýze lokality navštívené během výzkumného pobytu v roce 2018⁴ a to v návaznosti na reflexi dosavadní odborné diskuse.

Bremgartenfriedhof v Bernu

Bremgartenfriedhof se nachází na západ od centra města a byl otevřen v roce 1865 jako nejstarší ze tří dodnes fungujících komunálních hřbitovů. Jednalo se o areál vzniklý podle velkorysých plánů, které se v této době realizovaly v podobně významných evropských lokalitách. Měl vyřešit dosavadní neuspokojivou situaci se stávajícími místy posledního odpočinku, která svými kapacitami již nestačila rozvíjejícímu se městu. Přesto až do počátku 20. století docházelo k rychlému zaplňování volných míst určených pro tehdy naprostoto běžné pohřby do země. Na následnou proměnu kulturních zvyků obyvatelstva a s tím související překvapivé vyřešení problémů s vhodným prostorem pro nové řadové hroby mělo zásadní vliv zprovoznění krematoria.⁵ Jedná se o situaci srovnatelnou nejen s dalšími švýcarskými příklady, ale také s německým, rakouským či českým kontextem.⁶ Rozsáhlý areál se v současnosti již nachází uprostřed hustě osídlené oblasti. Hřbitov je za pomoci páteřních komunikací, na ně navazujících

⁴ Výzkum hřbitova v Bernu proběhl v roce 2018 v rámci aktivní účasti na 16. výroční konferenci European Association for the Study of Religions. Pobyt byl financován Teologickou fakultou Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v rámci Rozvoje výzkumné organizace. Tímto vřele děkuji za podporu základního výzkumu.

⁵ Frick 1962, 48–52.

⁶ Nešporová 2013, 183–204.

Obr. 02.

spojovacích cest a živých plotů z různě vysokých keřů i stromů rozdělen na větší množství rozdílně koncipovaných číslaovaných oddělení. Od hlavního vstupu vzdálené okraje pozemku směřující k nedaleké městské nemocnici již mají zcela parkovou úpravu. Zde se i jinde v areálu použitá promyšlená výsadba stromů kombinuje s pestrobarevnými květinovými záhonami, osvěžujícími vodními prvky a odpočinkovými zónami. Vzniká tak přirozený přechodový prostor mezi zástavbou napojenou na městskou hromadnou dopravu a odděleními osazenými hroby.

Muslimské oddělení E5 bylo otevřeno v listopadu 1999 a je tvořeno řadovými hroby, které jsou podle tradičních náboženských předpisů orientovány směrem k Mekce. Vytýčení speciálního hřbitovního pole bylo výsledkem dlouhodobého procesu. Ten

Obr. 03.

nereagoval pouze na obecné historické souvislosti, ale také na současné politické diskuse probíhající v okolních kantonech. Byl to způsob odpovědi na proměnu náboženského spektra současného Švýcarska v návaznosti na institucionalizaci muslimských, buddhistických a hinduistických komunit.⁷ Na oddělení E5 mohou být pohřbeni muslimové hlásící se ke všem proudům islámu a jeho kulturním interpretacím. S ohledem na náboženský profil většinového obyvatelstva zemí původu lze konstatovat, že devadesát tří procent pohřbených patřilo k sunnitskému (Turecko, arabské země, Balkánský poloostrov) a zbylých sedm procent k ší'itskému islámu (Írán, Ázerbájdžán). Výjimkou potvrzující toto pravidlo byl jediný hrob osoby hlásící se k Vídě Bahá'í. Podobné pojetí se objevuje na některých srovnatelných německých i rakouských lokalitách. Jinde se v rámci jednoho hřbitovního pole postupně vytváří skupiny hrobů podle příslušnosti k jednotlivým odnožím normativního islámu (sunna, ší'a) nebo proudům na jeho okraji (např. turečtí alewité). Tradičními komunikačními partnery pro zřizovatele a provozovatele komunálních hřbitovů jsou místní a kantonální představitelé organizovaného islámu. Vyjadřují se nejen k různorodým problémům spojovaným s vytvořením hřbitovního pole, ale také s jeho provozem. V případě Bernu by takovým přirozeným spolupracovníkem měla být Asociace islámských organizací (něm. Vereinigung islamischer Organisationen Bern, VIOB). Na výslednou podobu kompaktního prostoru oddělení však měla významnější vliv Společnost křesťanů a muslimů ve Švýcarsku (něm. Gemeinschaft Christen und Muslime in der Schweiz, GCM).⁸

Hroby jsou na speciálním oddělení pro vyznavače islámu osazovány podobně jako v dalších částech hřbitova postupně podle

⁷ Ústava z května 1874 ve snaze o zachování náboženského míru mezi římskými katolíky a členy různých protestantských církví odňala náboženským institucím právo správy hřbitovů ve Švýcarsku.

⁸ Richner 2006, 56–57.

data úmrtí. Na jednu stranu je to praktické řešení s ohledem na preferenci brzkého pohřbu ze strany muslimů.⁹ Na druhou stranu se řadovými hroby prakticky potvrzuje pro Švýcarsko typická myšlenka rovnosti ve smrti.¹⁰ Vyhláška o návrhu hrobů na hřbitovech města Bern obecně upravuje proces návrhu a vztýčení pomníku na všech polích bez rozdílu náboženské příslušnosti, světonáoru apod. Pozůstalí podávají prostřednictvím kamenosochařství žádost příslušnému oddělení městského úřadu. Přestože samospráva tímto způsobem reguluje celkovou kvalitu provedení náhrobku,¹¹ měl by zůstat určitý prostor pro individualizované vyjádření života a přesvědčení zesnulé osoby. Nejméně po dobu osmi měsíců lze na hrobové místo umístit prozatímní označení z nelakovaného dřeva.¹² Poté je možné na základě získaného povolení vztýčit trvalý náhrobek, neboť již došlo ke zpevnění příslušné části hrobového místa. Podobně jako na jiných švýcarských hřbitovech se i zde klade důraz na úpravu povrchu hrobu a doporučuje se výsadba pestrobarevných trvalých květin. S tím souvisí i následná profesionální péče o hrobové místo a jeho dekoraci, která je zaměstnanci hřbitova prováděna po dohodě a ve spolupráci s pozůstalými.¹³ Jedná se o vysoce funkční řešení sledované situace, kdy je pole tvořeno různorodými náhrobky doplněnými o cílenou výsadbu stálezelených keřů apod.

Zákon stanovuje lhůtu pro pronájem hrobového místa na oddělení pro muslimy na dvacet let a její prodloužení není umožněno. Oproti volnějším řešením na jiných lokalitách ve Švýcarsku nebo v sousedních zemích to může působit jako restriktivní opatření. Hřbitovní správa však zmiňovaný interval vztahuje na

⁹ Klapetek 2014, 272.

¹⁰ Strebler a Widmer, 165.

¹¹ O těchto skutečnostech hovoří Článek 8 Vyhlášky o návrhu hrobů na hřbitovech města Bern přijaté 21. června 2000.

¹² Viz Články 13 a 14 Vyhlášky o návrhu hrobů na hřbitovech města Bern přijaté 21. června 2000. Analýza muslimského oddělení ukazuje na skutečnost, že na mnoha hrobech zůstávají dřevěné desky trvale.

¹³ Sörries 2015, 159.

Obr. 04.

Obr. 05.

celé hřbitovní pole. Díky této interpretaci by měl být prostor zrušen jedním zásahem po vypršení stanové lhůty u posledního zemřelého.¹⁴ Ve sledovaném případě se opět projevuje důležitá skutečnost, že oddělení je kompaktně osazeno pouze řadovými hroby. Podobně jako v sousedním Německu a Rakousku se i zde mezi většinovým nemuslimským obyvatelstvem v posledních desetiletích postupně zvyšuje počet kremací. Tento způsob řešení posledních věcí člověka je daleko méně náročný na prostor, proto se výrazně snížil pro posledních sto let typický tlak na včasné

¹⁴ V únoru 2016 zde bylo pohřbeno 137 muslimů a o rok později to bylo více než 150. Na konci června 2018 se na oddělení E5 nacházelo 183 hrobů pokryvajících přibližně dvě třetiny jeho rozlohy. Celkový počet hrobových míst provozovatel odhadoval na cca 250. Pokud bude obsazování oddělení probíhat dosavadním tempem, jeho zrušení je možné předpokládat okolo roku 2044.

uvolňování hrobových míst určených pro pohřby do země.¹⁵ Ve srovnání s konfliktními případy z Německa z poloviny devadesátých let je to příklad výrazně lépe zvládnuté komunikace s nájemci.¹⁶

Hřbitovní pole E5

Na hřbitovním poli E5 na Bremgartenfriedhof v Bernu bylo během terénního výzkumu zaznamenáno 183 hrobů. Jednalo se výhradně o řadové hroby, které byly obsazovány postupně v návaznosti na uzavření smlouvy o pronájmu. Na oddělení nebyly rozsáhlejší rodinné hrobky, které se častěji objevují na německých i rakouských lokalitách.¹⁷ Na 135 hrobových místech byla osazena jedna stěla a na 48 se náhrobek nenacházel, což lze ve srovnání s dalšími případy z německojazyčných zemí chápat jako obvyklý stav. Na hřbitovech s vyšším podílem tradičně koncipovaných náhrobků na tureckých a bosenských hrobech se mohou objevit dvě stěly umístěné v protilehlých částech hrobového místa. Normativní pohled islámu upřednostňuje využití dostačujícího kamene nebo dřeva a neschvaluje volbu nákladnějších materiálů.¹⁸ Na polovině hrobů oddělení E5 byly instalovány dřevěné destičky i rozměrnější desky s minimální možností pro individuální řešení. Jedná se o typické provizorní označení hrobu používané nejen ve Švýcarsku, ale i v okolních zemích. V dvaceti pěti procentech případů byla pak užita žula, mramor či teraco a stejný počet náhrobků byl z běžného kamene. Vyšší podíl dřevěných desek nebyl dán výhradně hroby novorozenců a dětí z rodin druhé generace muslimů žijících ve Švýcarsku. V těchto případech lze totiž ve srovnání s německými i rakouskými lokalitami předpokládat i pozdější trvalé ponechání primárního označení. Provizorně působící řešení se

¹⁵ Asi 85 % obyvatel Švýcarska je po smrti zpopelněno. Strelbel a Widmer 2008, 165.

¹⁶ Karakaşoğlu 1996, 88–89.

¹⁷ Hrobka určená pro více členů rodiny obvykle zasahuje do dvou hrobových míst a je finančně náročnější. V Bernu docházelo ve výjimečných případech k pohřbu dvou novorozenců do jednoho hrobu.

¹⁸ Klapetek 2014, 279.

Obr. 06.

objevovalo i na hrobech dospívajících, dospělých a seniorů. Nejednalo se pouze o osoby pocházející z Balkánského poloostrova, kde jsou podobné dřevěné desky jedním z tradičních provedení. Stejný počet osob bylo totiž možné identifikovat jako Arabů a v ojedinělých případech se dokonce jednalo o Iránce. Ponechání prvního dřevěného označení na íránském hrobu nebylo běžné na zkoumaných lokalitách v Německu i Rakousku.

Barevnost byla opět ovlivněna materiélem, který byl použit na vysokém podílu náhrobků. Hnědá se objevila v polovině případů. Černé provedení mělo jedenáct procent pomníků, šedá i bílá barva byly shodně zastoupeny v šestnácti procentech situací. Zbylých sedm procent tvořily ojedinělé příklady narůžovělých, béžových nebo zelených řešení. Jednalo se především o standardní barevnou nabídku používanou i na hrobech většinové nemuslimské populace. Deset procent náhrobků bylo možné díky různým symbolům objasnit jako náboženské s kulturním a národním přesahem (kaligrafie, půlměsíc s hvězdou apod.). Stejným způsobem pak deset procent zdůrazňovalo národní identitu nebo kulturní prvky (vlajky, odkazy na zemi původu, příroda apod.). Na pomnících se sice nacházely dlouhé nápisy v arabském písmu, přesto lze tuto písemnou složku interpretovat pouze jako důležitý doplněk celkového pojetí. Náhrobky svým tvarem a primárními doplňky nepřekročily neutrální hledisko odpovídající zcela standardním tvarům pomníků okolní většinové společnosti směrem buď k jasně náboženské koncepci, nebo k orientalizujícímu nostalgickému pojetí. Padesát pět procent náhrobků mělo jednoduchý tvar, což opět především ovlivnil vysoký podíl dřevěných destiček a desek. Dvacet osm procent šlo považovat za standardní nabídku místních kamenosochařství, která ke svým realizacím využívala především žulu, teraco a výjimečně i mramor. Deset procent pomníků bylo označeno za propracované, neboť se jednalo o jasně nadstandardní práce. Zbývajících sedm procent realizací bylo možné díky detailům i celkovému provedení pomníku identifikovat jako

individualizovanou zakázku. Situace v Bernu je zcela srovnatelná s již zpracovanými lokalitami v různých německých spolkových zemích.

Zesnulí byli na oddělení E5 pohřbíváni v rozmezí počátku roku 2000 do června 2018.¹⁹ Bližší informace o jménu a věku zemřelého lze obvykle získat z textu na náhrobku. Některé pomníky však byly poškozeny povětrnostními podmínkami, byla zde zaznamenána jména, která mohou nosit zároveň muži i ženy, nápisu na náhrobcích byly zakryty keři apod. I přesto šlo z devadesáti procent pomníků získat bližší informace o struktuře pochovaných podle pohlaví. Z tohoto souboru bylo sedmdesát procent mužů, což se shoduje s dosavadními zpracovanými německými lokalitami. Na hřbitovním poli se celkově nacházelo 57 hrobů novorozenců a dětí (0–15 let), 34 míst posledního odpočinku dospívajících či dospělých osob (16–64 let) a 38 hrobů seniorů (od 65 let). U zbylých 54 jednotek nešlo věk zesnulého z různých důvodů určit. Podobně jako na německých a rakouských lokalitách i zde dochází v posledních dvaceti letech k postupnému vyrovnaní počtu novorozenců a dětí se součtem pohrobů následujících dvou skupin.²⁰

Náhrobek je do jisté míry také informačním zdrojem o národnosti zemřelého. Na hřbitovním poli se výjimečně nacházely pomníky, které mimo jiné vyjadřovaly identifikaci zesnulého s určitým národem za pomocí použitých symbolů, textů, jazyka a podobně. Dalším důležitým sdělením je jméno a příjmení zemřelého, které ho obvykle řadí k určité etnické skupině nebo přímo k národu. Podle četnosti jména a příjmení a dalších podkladů lze orientačně na devadesáti procentech ze všech pomníků z tohoto oddělení objevit informace odkazující na národnost pohřbené osoby. Čtyřicet

¹⁹ Přesnější počátek osazování hřbitovního pole nelze stanovit s ohledem na to, že na většině nejstarších hrobů se nachází pouze rok úmrtí. Ve srovnatelných německých a rakouských případech se většinou zaznamenává i den a měsíc.

²⁰ Kokkelink 1996, 64.

Obr. 07.

procent z nich pak bylo možné zařadit mezi Araby, třicet tři procent tvořili muslimové z Balkánu, dvanáct procent bylo tureckých hrobů, sedm procent zemřelých pocházelo z Íránu a zbylých osm procent tvořili muslimové z Afriky, Asie či švýcarští konvertité. Podobně jako na sledovaných německých a rakouských lokalitách se i zde projevuje národnostní pestrost muslimů, kteří se hlásí k rozdílným kulturním interpretacím islámu.

Jen na dvanácti procentech případů se na náhrobcích nebo sekundární výzdobě nacházelo vyobrazení zemřelého. Především se jednalo o hroby sunnitských kosovských Albánců, ale podobně jako v případě zkoumaných německých lokalit je bylo možné najít na íránských pomnících. První příklady dokládají pestrost žitých forem kultury oproti zákazu vyobrazení zesnulého

Obr. 08.

vkomponovaného do náhrobku ze strany normativního islámu.²¹ Druhé příklady ukazují na odlišný přístup menšinového proudu islámu k této problematice. Základní informace o zesnulém byly v naprosté většině případů zaznamenány latinkou, což lze považovat za způsob komunikace mimo jiné i směrem k nájemcům hrobových míst na jiných odděleních a návštěvníkům hřbitova. Na čtrnácti procentech pomníků byly doplněny o další náboženské texty a tradiční zvolání v arabském písmu. Ty již jsou určeny především rodině zemřelého a primárně směřují dovnitř muslimské komunity.²² Oproti německým lokalitám s vysokým podílem

²¹ Klapetek 2014, 279.

²² Přítomnost arabského písma na náhrobcích je pro náhodného návštěvníka až sekundárním dokladem jinakosti hrobů na tomto oddělení. Primární je odlišná orientace hrobových míst a materiál či tvar některých náhrobků.

tureckých hrobů se zde nacházelo minimum výzev k tiché modlitbě první koránské súry Fátiha.²³ Výjimkou byly dlouhé nápisy na jednom kurdském a na vícero albánských hrobech odkazující na rodinné příslušníky a vztahy k zemřelému. Základní informace o zesnulém na náhrobcích byly doplňovány o vyryté půlměsíce s hvězdou, ptáky, růže a arabesky.²⁴ Oproti německým a rakouským realizacím se zde prakticky nenacházela primární výzdoba pomníku v podobě trojrozměrných růží, ptáčat nebo andělů.

Všechna hrobová místa byla ohrazena betonovými pásy v zemi, které byly postupně instalovány správou hřbitova. Oproti zkoumaným německým a rakouským lokalitám proto nebylo jejich následné vymezení vytvořeno z různého materiálu až samotnými nájemci. V mnoha případech se tak děje na základě nábožensky motivovaného důrazu na neporušitelnost hrobu.²⁵ S tím souvisí také úprava povrchu hrobového místa a následná péče příslušných zaměstnanců hřbitovní správy za pomocí běžné zahradnické techniky. Devadesát procent hrobů mělo volný a zatravněný povrch, další možností bylo použití bílého štěrku v blízkosti náhrobku obklopujícího trvalou květinovou výsadbu. V několika případech byl pomník tvořen menší deskou zapuštěnou do zatravněného hrobového místa. Zvolené řešení působilo na první pohled kompaktně a uniformně oproti lokalitám z různých německých i rakouských spolkových zemí. Povolená podoba úpravy povrchu hrobu je i v těchto státech tradičním bodem hřbitovních řádů vydávaných správcem hřbitova, kterými jsou místní samosprávné obce. V návaznosti na zákony o pohřebnictví jednotlivých spolkových zemí a místních zvyklostí se povolená podoba povrchu hrobového místa může v různých lokalitách výrazně lišit.

²³ Kropáček 2010, 59.

²⁴ Zajímavou výjimkou odkazující na specifický rys životních osudů zemřelého byly boxeršké rukavice nebo kovářské nástroje.

²⁵ Malecká 2014, 182–183, 190–192.

Lavice nebo židle určené především pravidelným návštěvníkům byly nájemníky u konkrétního hrobového místa instalovány jen dvakrát. V německých lokalitách s vyším podílem tureckých hrobů je to daleko běžnější. Pro religionistický výzkum je primárně zajímavá pozdější druhotná dekorace hrobového místa za pomoci různých vzpomínkových předmětů. Pouze na dvou hrobech byla badatelem jasně rozpoznána náboženská sekundární výzdoba.²⁶ Na čtyřiceti procentech ze všech míst se nacházely další typy dekorace a doplňků, které v různé míře jen obecně vyjadřují vztah mezi zemřelým a jeho rodinou či přáteli. Stejně jako na německých a rakouských lokalitách se především jednalo o jednoduché lucerny bez orientalizujících tvarů, vázy na květiny, andílky různé velikosti a zpracování, lampy na solární energii, ve tmě fosforekující vážky, pestrobarevné větrníky, umělé květy a různá veliká srdce. Specifickou kategorií byly běžně v obchodech dostupné vzpomínkové předměty ve tvaru menších knih s florální výzdobou kombinovanou s nápisu v němčině a angličtině bez vazby na islámskou terminologii.

Florální dekorace hrobu za pomoci stálezelených rostlin, kterou lze mimo jiné interpretovat s ohledem na náboženskou argumentaci nájemce,²⁷ byla zaznamenána pouze na čtvrtině míst. Trvalá výzdoba z pestrobarevných květin se nacházela na čtyřiceti procentech hrobů, což odpovídá dosavadně zkoumaným německým a rakouským lokalitám. Dočasná dekorace především v podobě kytic řezaných květin se sice v době výzkumu objevovala jen na každém dvacátém hrobě, avšak na každém desátém byla zaznamenána k tomuto účelu instalovaná plastová váza. Stav hrobového místa vypovídá mnohé o následné péči ze strany správy hřbitova a také rodinných příslušníků. Hroby měly svůj povrch upraveny tak, že náročnější zásah nebyl potřeba a stačilo

²⁶ Jednalo se například o keramický předmět ve tvaru dlaní vedle sebe složených k modlitbě nebo modlitební pomůcku tasbíh.

²⁷ Mendel 2016, 183.

Obr. 09.

pouze v pravidelných intervalech zastříhnout trávník pokrývající zárovnáný rov. I přes jednotný zásah ze strany správy hřbitova nahrazující práci externích firem v německých a rakouských případech bylo možné rozlišit míru péče přímo ze strany pozůstalých. Čtrnáct procent hrobů bylo rodinou pravidelně navštěvováno, něco přes třetinu nárazově a polovina v době výzkumu vykazovala známky minimální starostlivosti ze strany nájemců.

Závěr

Proměna náboženského spektra obyvatel Bernu a přilehlých oblastí za posledních padesát let se projevila mimo jiné i v otázce posledních věcí člověka. Podobně jako v průmyslových a obchodních metropolích dalších švýcarských kantonů i zde na tuto změnu reagoval provozovatel komunálního hřbitova vytýčením konkrétního pole určeného pro pohřby muslimů. Zkoumané oddělení pro vyznavače islámu z různých proudů a kulturních interpretací lze nalézt v centrální části hřbitova. S ohledem na parkovou úpravu okraje lokality nedošlo k obvyklejšímu umístění pole na periferii po vzájemně dohodě mezi provozovatelem hřbitova a zástupci institucionalizovaných komunit, ke kterým různou měrou přináleží nájemci hrobových míst.²⁸ Nevytvořil se od svého okolí vizuálně izolovaný prostor, neboť pole je ohraničeno keři a stromy stejným způsobem jako ostatní části hřbitova. Na jednu stranu je integrální součástí na sebe navazujících oddělení vzniklých podle obecných právních předpisů při založení hřbitova. Na druhou stranu však provozovatel umožnil odlišnou orientaci hrobů s ohledem na náboženskou argumentaci pronajímatelů hrobových míst. Příklady ze starších švýcarských lokalit ukazují, že tento postup není automatický (např. Cimetière du Petit-Saconnex v Ženevě).

Deskripce současného stavu pole E5 na Bremgartenfriedhof v Bernu ukázala, že i přes různá právní omezení vysokou měrou

²⁸ Klapetek 2017, 214–215.

odpovídá řešením náhrobků a ohraničení řadových hrobů v Německu a Rakousku. Na první pohled se může proces oficiálního schvalování podoby pomníku spojený s důrazem na dlouhodobou péči trvale vysazené květinové výzdoby jevit jako asimilační omezení. Přesto se podle mého názoru ve svých výsledcích jedná o úspěšnou strategii podporující integraci osob patřících k různým kulturním interpretacím islámu.

Tento pracovní závěr bude potřeba osvětlit na základě dalších informačních zdrojů. Následující část komparativního výzkumu proto spojí výsledky práce v terénu s podrobnou analýzou reprezentativního vzorku hřbitovních řádů a městských vyhlášek. Detaily týkající se vyznavačů islámu jsou zřizovateli a provozovateli hřbitova případně konzultovány se zástupci místních muslimských komunit. Tímto způsobem bude postižen normativní rozměr výsledných realizací. V závěrečné fázi výzkumu dojde k zpřesnění informací vycházejících z obecných ustanovení o výstupy z dotazníkového šetření a rozhovorů s reprezentativním vzorkem nájemců hrobových míst. Takto bude dosavadní bádání doplněno o rovinu žitého náboženství. Díky tomu se také zpřesní odhadystupně procesu přibližování spektra pohřbívaných okolnímu nemuslimskému obyvatelstvu. Mimo jiné se jedná o jeden z úhlů pohledu na národnostní pestrost místních muslimů, kteří se hlásí k rozdílným kulturním interpretacím islámu.

Konkrétní švýcarská lokalita se tak může stát jedním z příkladů pro hlubší komparativní výzkum projevů normativního a žitého náboženství ve veřejném prostoru. Jejich pomocí je možné sledovat způsoby komunikace mezi muslimskými nájemci hrobových míst a provozovateli komunálních hřbitovů. Cílem takto pojatého výzkumu je mimo jiné analýza úspěšných akultačních strategií.²⁹

²⁹ Burkhalter 2001, 141.

Summary

Bremgartenfriedhof in Bern as the Example of Successful Integration of Muslims

The text presents a research of the urban cemetery Bremgartenfriedhof in Bern. The attention is paid to the culture background of deceased or mourners as well as the form of the grave. The section E5 for Muslims at the centre of the cemetery makes the gravestones more visible to ordinary visitors. The proportion of buried children, adults and seniors is balanced now. Gravestones made of granite and marble most often respond to a standard offer of funeral services, more complicated gravestones are exceptional.

The emphasis on state, religious, cultural and worldviews identity of buried seems marginal. Researched gravestones show ethnic diversity of the contemporary Muslim population of Bern. Many ordinary decorations were observed on the graves but only a small part of them refers to the relationship between deceased and survivors. Planting evergreen shrubs conventionally defines the graves in all parts of the urban cemetery, though Muslims plant them also for religious reasons. A large amount of floral decoration can be understood as a proof of acceptance of the surrounding society customs.

Literatura

- Baumann, Martin. 2015. „Moscheebau und Moscheebaukonflikte in der Schweiz.“ In *Öffentliches Ärgernis? Moscheebaukonflikte in Deutschland, Österreich und Schweiz*, vyd. Reinholt Bernhardt a Ernst Fürlinger, 91–112. Zürich: Theologischer Verlag Zürich.
- Burkhalter, Sarah. 2001. „Négociations autour du cimetière musulman en Suisse: un exemple de recomposition religieuse en situation d'immigration.“ *Archives de sciences sociales des religions* 113: 133–148.
- Frick, Jakob Anton. 1965. *Der Bremgartenfriedhof 1865–1965: Ein geschichtlicher Rückblick auf das Bestattungswesen in der Stadt Bern*. Bern: Stadt Bern.
- Karakaoğlu, Yasemin. 1996. „Die Bestattung von Muslimen in der Bundesrepublik aus der Sicht türkisch-islamischer Organisationen.“ In *In fremder Erde. Zur Geschichte und Gegenwart der islamischen Bestattung in Deutschland*, vyd. Gerhard Höpp a Gerdien Jonker, 83–105. Berlin: Verlag Das Arabische Buch.
- Klapetek, Martin. 2011. *Muslimské organizace v Německu, Rakousku a Švýcarsku*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Klapetek, Martin. 2014. „Umírání a smrt: Realizace náboženských pravidel v nemuslimském prostředí.“ In *Smrt, hroby a záhrobí v islámu. Poslední věci člověka pohledem muslimských pramenů*, vyd. Bronislav Ostřanský, 249–284. Praha: Academia.
- Klapetek, Martin. 2017. „Muslim Areas at Municipal Cemeteries in Germany and Austria.“ *Studia religiologica* 50(3): 203–220.
- Kokkelink, Gesa. 1996. „Islamische Bestattung auf kommunalen Friedhöfen.“ In *In fremder Erde. Zur Geschichte und Gegenwart der islamischen Bestattung in Deutschland*, vyd. Gerhard Höpp a Gerdien Jonker, 63–82. Berlin: Verlag Das Arabische Buch.

- Kropáček, Luboš. 2010. „Umírání, smrt a eschatologické představy v islámu.“ In *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*, vyd. Lubomír Ondračka, Luboš Kropáček, Tomáš Halík, Milan Lyčka a Marek Zemánek, 57–70. Praha: Cesta domů.
- Malecká, Jana. 2014. *Narození, svatba a pohřeb v sunnitském islámu*. Brno: Masarykova univerzita.
- Mendel, Miloš. 2016. *Muslimové a jejich svět. O víře, zvyklostech a smýšlení vyznavačů islámu*. Praha: Dingir.
- Nešporová, Olga. 2013. „Století proměn v pohřbívání: od církevního uložení do země ke zpopelnění bez obřadu.“ *Český lid* 100(2): 183–204.
- Richner, Barbara. 2006. „*Im Tod sind alle gleich*“. Die Bestattung nichtchristlicher Menschen in der Schweiz. Zürich: Chronos Verlag.
- Sörries, Reiner. 2015. *Von Mekka bis Berlin. Archäologie und Kulturgeschichte des islamischen Friedhofs*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- Strebel, Felix a Thomas Widmer. 2008. „Weitere Themenfelder.“ In *Studie zur Stellung der muslimischen Bevölkerung im Kanton Zürich*, vyd. Felix Strebel a Thomas Widmer, 161–186. Zürich: Universität Zürich.

**OD STABILITY KE ZMĚNĚ
KULTURNÍ VÝVOJ NA ÚZEMÍ
ASIE A AFRIKY**

Lukáš Pecha (ed.)

Recenzenti:
prof. PhDr. Ladislav Bareš, CSc.
doc. PhDr. Luboš Bělka, CSc.

Grafické zpracování obálky:
Anastasia Vrublevská

Typografická úprava:
Jakub Pokorný

Vydala:
Západočeská univerzita v Plzni
Univerzitní 8, 301 00 Plzeň

První vydání, 224 stran
Plzeň 2020

ISBN 978-80-261-0694-4

<https://doi.org/10.24132/ZCU.2020.06944>

© Autoři, Západočeská univerzita v Plzni